

RAMATS AL BOSC: UNA OPORTUNITAT PER ALS BOSCOS DE CATALUNYA I PER ALS PASTORS/ES DEL FUTUR

Eduard Balsells Martínez

A Catalunya, els boscos de Catalunya no donen rendibilitat econòmica a causa, sobretot, d'una forta caiguda de la demanda de fusta. Això suposa que la tala per fer fusta ja no garanteix la gestió dels boscos.

Paral·lelament, l'abandonament de les activitats agropecuàries relacionades amb el bosc, com la pastura de remugants en règim extensiu; l'èxode de la població rural cap a l'atractiu del món urbà (intensificat durant els anys 60 i 70); el desequilibri territorial (urbanització difusa) i la terciarització de l'economia rural que ha passat de sostenir-se sobre la producció d'aliments a fer-ho en el sector serveis, ha determinat la ruptura de l'equilibri agroforestal. S'ha configurat un «nou» ecosistema forestal, deixat i empobrit, caracteritzat per l'augment de la biomassa llenyosa que afavoreix moltíssim les probabilitats, freqüència i intensitat dels incendis forestals. Més enllà dels condicionants externs com la climatologia i la tipografia, que tampoc no ajuden gens en una regió com la nostra, de clima sec.

Aquest conjunt de canvis poden perjudicar greument i de manera irreversible, els usos presents i futurs dels boscos. L'exploració dels boscos des de l'àmbit productiu, el lleure, els valors mediambientals i pedagògics estan condemnats, tard o d'hora a ser pasturats per les flames. I en terra cremada, ningú no sobreviu.

Resulta evident, doncs, que cal fer tot el possible per evitar aquest problema dramàtic que afecta centenars de milers d'hectàrees. Resulta evident, també, que les responsabilitats de l'administració són inexcusables, perquè estem parlant d'una infraestructura del país. Si bé és cert que les inversions en mitjans d'extinció són imprescindibles en l'actual context de risc, no són en si mateixos la solució al problema, que cal abordar des del principi de la prevenció.

Prevenir incendis pot tenir un cost econòmic elevat, sobretot si es fa quan la biomassa ha crescut tant que s'han de retirar milions de tones de matollar i branques seques. Intentar fer desaparèixer aquesta mateixa biomassa cremant-la, resulta molt més car, tant en termes

econòmics, com ecològics i socials. La situació s'agreuja quan hi ha pèrdues de vides pel mig, ja no es parla de costos, sinó de situacions inadmissibles.

Una gestió de l'ecosistema durant tot l'any, que permeti una bona prevenció és possible si es contempla la ramaderia extensiva d'herbívoros domèstics (ovelles, cabres, vaques i cavalls), que pasturen el sotabosc. Aquesta pràctica que es coneix com a silvopastoralisme és una eina que s'hauria d'integrar en els plans de gestió forestal per la prevenció dels grans incendis forestals (més de 500 h). Amb la mateixa importància que el manteniment de tallafocs o franges de baixa combustibilitat. La pastura ha d'esdevenir una eina clau per a la reducció i el manteniment del combustible forestal per sota d'un llindar que garanteixi la seguretat i les possibilitats d'èxit dels serveis d'extinció. De la mateixa manera que les màquines de desbrossar són les eines del sistema mecànic per a la gestió del sotabosc, els herbívors domèstics són l'eina natural. De les seves qualitats i prestacions en dependrà la major o menor capacitat i eficiència del sistema.

Per sobre de tot, els animals han de ser resistents i que s'adaptin bé a les zones encara que no siguin tan productius. Les nostres races autòctones compleixen aquests requisits.

Aquest tipus d'explotació ramadera, utilitza races autòctones d'herbívoros, que per les seves qualitats zootècniques, ofereixen una major rusticitat, adaptant-se a les diferents condicions ambientals, a les adversitats del clima i a les irregularitats del terreny, sovint adverses. A més, amb un maneig adequat i instal·lacions òptimes presenten, en general, presenten un estat sanitari poc problemàtic. També acostumen a no presentar problemes en el part i tenen bona fertilitat fins i tot en condicions d'escassetat de menjar. Tenen grans qualitats maternals per cuidar les cries o produir llet en condicions adverses, i faciliten el maneig a la muntanya. Qualitats que buscaríem en va en les màquines construïdes per l'home.

Dels animals que millor aprofiten l'oferta farratgera del sotabosc, com ara matoll o ramatge dels arbres, cal destacar el cabrum, perquè gràcies a la seva característica d'animal brostejador i amb la capacitat d'adoptar una postura bípeda, poden utilitzar el sotabosc durant tot l'any i només precisen de complement proteic en època de cria. A aquesta qualitat, cal afegir que té un impacte molt baix damunt del sòl, i una capacitat extraordinària per transitar amb facilitat per qualsevol indret. Estem parlant d'uns animals que mengen la totalitat de la biomassa, la mateixa biomassa que en l'estratègia actual té la consideració única de combustible; que la mengen *in situ*, sense transport ni transformació. Els matolls, argelagues, sotabosc, en general, no és apte per al consum humà, no es pot conrear, ni tractar, ni recollir, ni emmagatzemar, ni transformar; i el més important, és que aquests animals no consumeixen hidrocarburs.

En comparació amb d'altres estratègies de gestió forestal no ramaderes (desbrossament mecànic o crema controlada), la integració de la ramaderia en la silvicultura preventiva, per exemple, en el manteniment de tallafocs i de franges contra incendis, ofereix uns avantatges molt més amplis que el simple estalvi de costos de manteniment. L'explotació ramadera ofereix altres beneficis i solucions globals per al manteniment del mosaic agroforestal: intervé en el manteniment de la biodiversitat, es poden obtenir productes de qualitat ecològica, contri-

bueix a la conservació de races autòctones, ajuda a la fixació de població en el medi rural, i finalment, pot ser element actiu en la prevenció del risc d'incendis forestals.

La ramaderia correctament manejada pot conviure amb la fauna i la flora silvestre com un element més dels ecosistemes. S'ha de tendir a aconseguir l'equilibri entre producció i conservació, mitjançant l'adequació de la càrrega ramadera a la disponibilitat de recursos pasturables. De fet, en els sistemes tradicionals d'explotació ramadera (extensiva), el bestiar té un consum d'aliments equivalent a la capacitat de renovació del medi on viu.

Resulta preocupant, però, si reflexionem sobre quins són els problemes actuals vinculats a l'explotació ramadera en sistemes extensius, les qüestions que primer apareixen no són les realment lligades a les tècniques de maneig (càrrega animal per cada tipus de pastura, control sanitari, etc.), sinó moltes altres que, en el fons, comencen i acaben qüestionant el futur d'aquesta pràctica en si. L'estabilitat d'aquest tipus d'explotacions està condicionat per la baixa rendibilitat econòmica, la inestabilitat i l'estacionalitat de les seves produccions, així com per una difícil comercialització dels productes derivats, que tenen característiques específiques (la carn, per exemple és més vermella i amb menys greix). Actualment, moltes explotacions d'oví i cabrum s'enfronten a un relleu generacional gairebé impossible. La continuïtat de moltes explotacions està compromesa.

L'explotació tradicional extensiva està en fase de regressió sense retorn per diverses raons, però fonamentalment, a causa dels problemes derivats de la cerca de mà d'obra. La dificultat per trobar pastors i el desig de millorar la qualitat de vida de l'empresari-ramader, porta a algunes explotacions a reorientar el seu sistema productiu cap a un major període d'estabulació dels animals, o el que és el mateix, a intensificar la producció.

Per entendre aquesta situació, cal emmarcar les explotacions ramaderes dins del conjunt del sector agrari, les quals han generat una excessiva dependència dels subsidis, l'eliminació del petit agricultor/ramader/a i de les explotacions agràries familiars. Hi ha hagut una acumulació de capital per part de les grans indústries agroalimentàries i dels centres de distribució i comercialització que han portat a la concentració sectorial i l'acaparament de vendes en mans d'un grup cada cop més reduït de grans empreses, moltes d'origen estranger. Aquestes empreses tenen poder suficient per imposar el preu final del producte, deixant al productor un marge cada cop més petit, i no només això, també pressionen i decideixen la qualitat i presentació del producte, de manera que condicionen el producte que arriba als consumidors. És en definitiva el lliure mercat, la llei del més fort.

En aquest context, les explotacions ramaderes estan més vinculades al mercat i cada cop més deslligades del medi on es desenvolupen. Parlem, doncs, d'una ramaderia deslocalitzada, que ja no depèn dels factors bioclimàtics del territori on es desenvolupa, sinó que bàsicament necessita ben poc espai i situar-se prop de les vies de comunicació. La ramaderia establada necessita també, una alimentació irracional amb pinsos industrials concentrats (1/3 part dels cereals conreats al món són consumits pels animals), i ús massiu d'antibiòtics, entre d'altres.

Podem concloure que de la mateixa manera que el mercat de la fusta ja no garanteix la gestió dels boscos, els condicionants socioeconòmics de la mateixa activitat ramadera fan

que ja no es pugui garantir la gestió de moltes explotacions, sobretot, aquelles que s'han desenvolupat històricament amb un sentit profund de l'ús sostenible dels recursos naturals disponibles.

Cal aprofitar, doncs, la creixent preocupació per preservar la naturalesa, i alhora generar oportunitats laborals. Desenvolupar estratègies capaces de canviar la deriva vers el despoblament rural i la conseqüent desertificació, i assolir la creació i manteniment de llocs de treball dignes i en harmonia amb l'entorn natural on es desenvolupen. Això és possible si conjuguem gestió forestal i explotació ramadera, canviant el missatge de que «els boscos s'han de netejar» per «els boscos s'han de pasturar». Cal contemplar la ramaderia extensiva, com una eina que, modernitzada i adaptada a les noves necessitats, contribueixi a la gestió forestal sostenible en la prevenció dels incendis forestals.

De fet, i malgrat que els components d'aquesta proposta formen part de la cultura rural tradicional de casa nostra, el projecte que ens plantejem des de l'associació *La Gaiata*, atribueix a la ramaderia una funció tècnica (desbrossadores naturals), i no solament una funció productiva enfocada cap a la producció i obtenció de productes agroalimentaris, ja que en l'actualitat, com s'ha explicat anteriorment, l'activitat agrària i ramadera està experimentant variacions importants degudes als canvis d'usos agraris, motivats per factors econòmics, tècnics, socials, i fins i tot polítics. En conseqüència, tots aquells elements que durant mil·lennis han conformat l'activitat ramadera estan en recessió, tant els coneixements per manejar el ramat pels nostres entorns muntanyosos i pels boscos mediterranis, però sobretot, i aquesta és la clau de volta, l'absència de vocació entre la gent jove per desenvolupar l'ofici de pastor. I és que l'explotació ramadera tradicional i l'ofici de pastor resulten, actualment, més inviables des del punt de vista social que des de l'econòmic, i es podrien qualificar com a socialment insostenibles pel significatiu rebuig dels joves vers el duríssim treball del maneig de bestiar en pasturatge.

No hi ha vocació de pastor entre els joves, perquè ja ningú no vol portar una vida tan esclava del bestiar, la productivitat del qual es basa exclusivament en l'enorme esforç i l'absoluta dedicació (sobrehumana) que dedica el pastor. És aquest motiu, i no cap altre, que fan que la gent jove no se senti atreta per aquest ofici.

Els pastors són homes valents i amb empena. Coneixen la paraula *sacrifici*, la paraula *esforç* i la paraula *sofriment*. No els atura ni el fred, ni la calor, ni la duresa de la feina. Estimen la família, la terra i defensen les tradicions transmeses pels avantpassats. Avui, però, els pastors se senten sols i abandonats. Malauradament, podem afirmar que l'ofici de pastor, està en perill d'extinció.

La situació és molt més greu del que sembla. La seva extrema gravetat rau, d'una banda, en la fugida dels joves del món rural; i de l'altra, que en perdre els pastors, deixarem perdre els coneixements culturals i ambientals dels nostres avantpassats. Coneixements sobre les estratègies de maneig d'animals en pasturatge, l'ús eficient dels recursos pasturables i la sostenibilitat dels sistemes pastorals, tant necessaris com idonis en els nostres dies si volem mantenir el paisatge tal com el coneixem ara. Cal afegir que si al 2012 es redueixen o de-

sapareixen les primes al bestiar, el famós *desacoplament*, el nostre país entrarà en una situació sense precedents. Desapareixeran en pocs anys milions d'animals (3 milions de cabres i 23 milions d'ovelles censades a Espanya), que equivalen a milions de desbrossadores de quatre potes que no consumeixen combustibles fòssils.

Per tant, si volem considerar els animals de pastura com un element essencial i imprescindible a integrar en la gestió i explotació dels ecosistemes forestals mediterranis, cal promoure nous sistemes ramaders, que tot i preservar els valors culturals, socials i ambientals de la vida tradicional dels pastors, es modernitzin i s'adaptin a les noves necessitats ambientals, socials i econòmiques. Esdevenint una oportunitat per als ecosistemes forestals mediterranis de Catalunya, i també per a la incorporació i fixació de persones a l'activitat agrària al el medi rural.

El projecte que proposem no podrà portar-se a terme mai sense l'adopció de mesures econòmiques que facin rendible aquests tipus d'explotacions. Mesures socials perquè el treball que comporta aquesta activitat no resulti excessivament penós i mesures ecològiques per tal que els beneficis mediambientals es facin visibles, quantificables i demostrables. D'altra banda, qualsevol tipus de mesura que s'adopti ha de ser tècnicament factible i, a més, sociològicament acceptada, compatibilitzant el coneixement empíric i tradicional dels agricultors i ramaders amb el coneixement científic del personal tècnic (enginyers forestals, veterinaris, ecòlegs, etc.).

Per aconseguir que l'estratègia ramadera pugui tenir una aplicació territorial d'abast ample i, per tant, sigui extrapolable a d'altres realitats, cal avançar en la detecció i la definició d'aquells elements que determinaran la seva viabilitat com a eina capaç d'integrar-se en la gestió forestal.

Hi ha dos elements bàsics que cal treballar:

- La formació: motivar en l'aprenentatge de l'ofici de pastor per als entorns dels ecosistemes forestals mediterranis amb la creació d'una escola de pastores i pastors del mediterrani (per exemple, amb la formació continuada o ocupacional). La capacitat professional d'aquests «nous» pastors/es serà viable si se'ls anima. Afortunadament, en els darrers anys han començat a funcionar el que s'anomenen escoles de pastores i pastors, les més destacades al País Basc, Astúries i Terol. Totes tenen com a objectiu mantenir i professionalitzar el sector ramader de producció ovina, oferint aquest com una oportunitat per al jovent del medi rural. Per contra, a casa nostra, Catalunya, encara no hi ha cap iniciativa ni projecte sobre la taula, l'objectiu del qual, sigui formar persones, majoritàriament joves, que ajudin a revitalitzar el món rural. Fa poc però, ha sorgit el Projecte Grípia, l'escola de Pagesos i Pastors del Pallars, una iniciativa amb un ampli reconeixement institucional i social.
- El finançament: els diners que reben aquests pastors de l'administració per aquesta feina no s'ha de concebre com una política d'ajudes i subvencions, sinó que cal contemplar-lo com un mecanisme de transferència de rendes pel treball que realitzen els pastors i els seus ramats en el control i manteniment de la biomassa vegetal, dels perímetres de protecció i dels tallafocs.

Com a referent, i a tall d'exemple, podem citar el conveni signat entre la Federació d'Entitats Catalanes d'Oví i Cabrum (FECOC) i el Departament de Medi Ambient i Habitatge (DMAiH). La Generalitat aplica un sistema de compensacions econòmiques als ramaders que es dediquin de manera exclusiva a fer el manteniment amb pastura, dels tallafocs i franges de protecció. Aquest conveni, però, finalitzà el 31 de desembre de 2010. Hi ha altres experiències puntuals que plantegen la integració de la ramaderia en la gestió forestal, mitjançant contractes entre ajuntaments, associacions de defensa forestal (ADF) i pastors. Podem afirmar, però, que no estan connectades entre si, i tampoc no són valorades de la mateixa manera, ni per pastors, ni per l'administració ni per la societat civil. No s'ha trobat encara una o varies fórmules que satisfacin les necessitats i demandes d'uns i d'altres.

El problema de la manca de pastors entre la gent jove es podria discutir setmanes senceres i dedicar-hi nombroses jornades. És important destacar que en d'altres països del nostre entorn econòmic (per exemple, a França), la manca de pastors no és un problema tan urgent per resoldre, ja que s'han buscat, i el que és més important, s'estan trobant solucions per diverses vies: millorant les condicions salarials i socials dels pastors, generalitzant els tancats, afavorint l'artesanía alimentària, etc. El pastoralisme no ha de ser tema d'antropòlegs ni d'historiadors, sinó una manera de poder resoldre problemes concrets del medi ambient, de la producció agropecuària, de la sanitat animal i fins i tot del consum. S'imposa reorganitzar els sistemes tradicionals, comptant amb totes les possibilitats actuals i fomentant al màxim el pasturatge adaptat perfectament al seu ambient.

Cal reivindicar l'ofici de pastor, mantenir els pastors que queden, recuperar els que han desaparegut, i acollir els que vindran. I això encara pot ser possible si es resolen alguns dels problemes descrits, sobretot garantint uns drets socials i laborals a una generació de gent jove, que sigui formada en el maneig d'animals al costat dels pastors que encara queden. Amb el suport de la comunitat educativa, dels sectors econòmics i de la societat civil. Cal que vegin amb il·lusió l'ofici de pastor, entès com un mitjà de vida personalment satisfactori, econòmicament viable, ecològicament sostenible i socialment reconegut. La funció que ara ens proposem complir, i que alguns pastors ja venen complint intrínsecament, és una resposta a una necessitat social i ambiental. Per tant, no ens volem convertir en esclaus socials, i pensem que com nosaltres, ningú no ho vol ni ho voldria.

Cal adaptar-se a les noves demandes socials, és per això, que cal concebre una ramaderia lligada a la terra, i no tant als condicionants del mercat. Els sistemes d'explotació ramadera tradicional serveixen objectius prioritaris de productivitat, però el que ara proposem incorpora també objectius socials i ambientals. Per tant, tot i que caldrà modernitzar la professió, això no hauria de ser sinònim d'intensificació de la ramaderia, de compra massiva de pinsos, de maneig reproductiu antinatural, d'administració de vacunes sense control o de pèrdua de biodiversitat, de la nostra cultura associada als sistemes tradicionals d'explotació ramadera extensiva, sobretot els que fan referència a l'oví i cabrum, ovelles i cabres.

Tot això no serà possible si no es desenvolupen nous sistemes de decisió, i els joves hi tenim molt a dir, ja que ens hi juguem el futur. La maximització dels beneficis monetaris no

té en compte els valors socials i ecològics. Aquests valors no es paguen, però s'han de tenir presents.

Immersos en una política agrària basada en la competitivitat, s'han canviat pagesos per tecnologia, i aquest fet ha devaluat molt la funció social de la pagesia, autèntics gestors naturals del paisatge. Mantenir-los i reivindicar-los és de justícia social.

Aquests plantejaments es troben inclosos en la concepció d'un nou context agrari i rural, on el Desenvolupament Rural per ser considerat com a tal ha de complir almenys quatre requisits: un econòmic, aconseguir una millora de la renda agrària mitjançant l'increment dels ingressos o la reducció dels costos de l'activitat. Socialment, donar resposta a les noves demandes i necessitats de la societat amb la valoració de la gestió del paisatge i de l'ecosistema natural, i permetre la fixació de la població rural, evitant l'abandonament dels recursos naturals. Finalment, un objectiu mediambiental: assegurar un caràcter sostenible des del punt de vista agroecològic de l'activitat.

Es demostra, doncs, la necessitat de redefinir el paper del pagès i de l'àmbit rural, amb la superació de la visió exclusivament productivista i emfasitzant en la multifuncionalitat del context rural. En els últims anys, en el marc de la Política Agrària Comuna (PAC), s'han introduït reformes importants que inclouen el Desenvolupament Rural com un dels seus eixos bàsics i que aposten per un canvi en la política agrària. En aquest sentit, cal valorar la funció tècnica que fan els ramats que actuen com a desbrossadores naturals del sotabosc i reconèixer la dedicació del pastor, fugint d'aquella imatge simpàtica i bucòlica, al manteniment del paisatge i la biodiversitat.

És evident, però, que el desenvolupament d'aquests models no pot ser assumit directament pels agricultors i ramaders, arriscant així la viabilitat del seu mitjà de vida. Entenem que els beneficis generals justifiquen que es realitzi amb el suport de l'administració, i cal esperar-ne un suport real i, sobretot, constant i continuat, perquè parlem en termes de sostenibilitat del propi sistema que ara es proposa. Per això el finançament principal d'aquestes iniciatives, tant les formatives com les de la mateixa execució del projecte (salari dels pastors, ramats, instal·lacions, etc.), haurien de provenir, majoritàriament, dels fons públics. El manteniment del paisatge i de la biodiversitat, la fixació i incorporació de població al medi rural, la prevenció d'incendis forestals, etc., són funcions eminentment socials. És en aquest sentit que es justifica l'aportació econòmica dels fons públics (europeus, estatals, autonòmics, locals, d'altres administracions i institucions públiques, etc.) sense perjudici del conjunt d'aportacions provinents de fons privats (fundacions, obres socials, institucions locals i comarcals, entitats socials, associacions, etc.) per tal de desenvolupar les propostes que s'han presentat breument.

Esperem, i aquest és el nostre principal objectiu i desig, que el que aquí s'ha exposat pugui contribuir, en la mesura del possible, recordant que aquestes són immenses, que la il·lusió és el motor, però no ho és tot.

No hem dubtat en cap moment que aquesta podria i ha de ser una alternativa viable per a la gent que com nosaltres encara volem viure al camp i del camp. Una alternativa, una estratègia si voleu, que es fonamenti en la millora d'oportunitats de vida en el medi rural, sobretot en

aquelles zones que administrativament s'anomenen «zones de muntanya desfavorides» (com el meu estimat Querol, a l'Alt Gaià), fent viure aquella cultura del pastoralisme que gestiona el paisatge, aquell paisatge que precisament el turisme explota.

La recerca d'aquestes noves alternatives han de ser considerades com a normals, i s'han d'analitzar des d'un enfocament positiu; cal entendre i concloure que encara existeixen sectors de població (encara que minoritaris), capaços de reaccionar i actuar. Falta, però, un marc legal i una voluntat política que afavoreixi aquestes solucions. Cal una visió més integradora i àmplia que integri el pastoreig extensiu com a garantia d'allò que anomenem desenvolupament rural.

És de sentit comú que el repte que planteja la gestió de més de dues-centes mil hectàrees de bosc considerades amb alt risc d'incendi (segons decret de 1995) i la continuïtat compromesa de moltes explotacions agroramaderes, pot trobar una solució en la introducció de ramats als boscos. Cal posar fil a l'agulla a aquesta situació sense sentit, i difícilment justificable.

Voldríem saber, sincerament, en quin paisatge somia la classe política des dels despatxos. Nosaltres somiem en un que basat en la productivitat dels ramats, guardats per joves pastors/es, amb uns drets socials i laborals garantits, lluny ja de la mera supervivència, ens recorden que la integració de la ramaderia en la gestió forestal, és una oportunitat, tant per als propis ecosistemes forestals mediterranis com per a les generacions més joves, l'única garantia de futur. Per això la importància dels convenis actuals entre ramaders i administració (FECOC-DMAiH), o qualsevol fórmula que revaloritzi l'ofici de pastor fent-lo atractiu per a les generacions futures. Entenc que qualsevol actuació que pretengui integrar la ramaderia en la gestió forestal dels boscos mediterranis (amenaçats pel risc d'incendis, fragmentats per urbanitzacions, vinyes, conreus, carreteres, xarxes elèctriques, etc.), ha de comptar amb la figura del pastor i dels seus gossos; els únics capaços de guiar el ramat i garantir tant la seguretat pròpia com la de les zones per on pastura. Sense els pastors/es, aquests projectes no tenen sentit ni futur.

Hem de fer tot el possible per recuperar els pastors i la ramaderia extensiva. Un ofici tradicional, per a un futur sostenible. La ramaderia extensiva és, en l'entorn mediterrani, una necessitat social.

Si els pastors desapareixen, els haurem d'inventar!